

ԽՄԲԱԳՐԱԿԱՆ

ՇԱՏ ՃԻՇԴ ՄՏԱԾՈՒՄ ՄԸ

Ուշադրաւ այն յօդուածաշարքին մէջ, զոր Պ. Գէորգեան, Կիպրոսէն, վերջերս հրատարակեց Գահիրէի «Արեւ»ին մէջ, իբրեւ ողջամիտ դատում ամենէն աւելի հաճելի թուեցաւ մեզի իր այն տեսութիւնը, որով եկեղեցւոյ, այսինքն Հայ Եկեղեցւոյ Բարեկարգութիւն ըսելով կը հասկնայ եկեղեցականներուն պատրաստութիւնը իրենց կոչումին և ասպարէզին, ինչպէս և կրօնական դաստիարակութիւնը դպրոցներէն ներս և ժողովուրդին մէջ, այսինքն ամբողջ ազգին քրիստոնէական կեանքի մշակումը իր եկեղեցիին ճամբով:

Ու կը խորհի՞ր որ եթէ, փոխանակ իր յօդուածներուն կէսէն աւելին մէջ բողոքականութեան վրայ յամենալու, այդ մասին մանաւանդ զրաժ ըլլար աւելի գլխաւորուած և դասաւորուած ընդլայնումով մը, ո՛չ միայն աւելի հաւատարիմ պիտի մնացած ըլլար իր վերնագրին, այլ նաև աւելի օգտակար ծառայութիւն մը պիտի մատուցած ըլլար ազգին ընդհանրութեան համար յաւէտ շահեկան նիւթի մը լուստարանութեան. — կ'ընենք այս դիտողութիւնը՝ ի պատիւ զարգացած և իր ազգին և եկեղեցիին զգացումն իր մէջ շերմ պահած մտաւորականին, զոր անձամբ ճանչցած ենք Պ. Գէորգեանի մէջ:

Բարեկարգութեան խնդիրը այժմէական ըլլալէ աւելի՝ մշտական և, թո՛ղ շատ մեծ չթուի այս բառը, յաւերժական է մեզի համար. միշտ գոյութիւն ունեցած է, և պիտի չդադրի բնաւ ունենալէ: Իր եկեղեցիին զգացումն ունեցող ժողովուրդի մը համար ոչինչ աւելի բնական է քան զայն իր հոգեկան և բարոյական կարիքներուն համընթաց և համապատասխան դրութեան մը մէջ տեսնելու իրձը. և եթէ կարելի չէ եղած, ինչպէս կը կարծուի առ հասարակ, հարկաւոր չափով մը զոհացում տալ անոր, պատճառն է ազգին դարաւոր կեանքը, քաղաքական և ընկերային դժբախտութեանց և մշտական ցրուածութեան իր վիճակովը:

Բայց յառաջ քան այդ կէտին հասնիլը, այսինքն ըսելէ առաջ թէ մեր եկեղեցիին համար այժմ գէթ անհրաժեշտ կարիք կա՞յ արդարեւ բարեկարգութեան, կ'ուզէինք նախ շեշտել այն տարբերութիւնը, զոր իրաւամբ կը մատնանշէ Պ. Գէորգեան, իրարմէ գատորոշելով վերանորոգութիւնն ու բարեկարգութիւնը: Առաջինը՝ հայերէնի վերածուած ձևն է Ֆրանսերէն բառերէն բառին, որ երբեմն, թերևս աւելի ճշգրտանութեամբ, վերակազմութիւն ևս թարգ-

մանուած է մեր մէջ՝ Եւրոպական այդ բառը սկիզբէն մեր մէջ զործածուած է «բողոքականութիւն» նշանակութեամբ, այն մտածումով թէ այս վերջինին հիմնադիրները, դժգոհ կաթողիկէ քրիստոնէութեան վրայ դարուց ի դարս համաբարդուած դաւանական ու ծիսական նորութիւններէն, ուզած են իւր թէ նախնական եկեղեցւոյ հաւատքին ու պաշտամունքին պարզութեանը դառնալ, իսկ բարեկարգութիւն բառը, բուն հայերէն բառ մըն է, որ կը նշանակէ եղած կարգին բարւոք պահպանումը. գրեթէ հոմանիշ՝ կարգապահութեան (discipline)։

Եւ սակայն մեր մէջ, շատոնց, նոյն իսկ հայ բողոքականներու գրչին տակ, «բարեկարգութիւն» բառը զործածուած է réforme (վերանորոգութիւն) իմաստով, սխալմամբ անշուշտ։ Ու այդ սխալն ինքնին, հետեանք «վերանորոգութիւն» բառին չլինելուն մեր լեզուին մէջ, կը ցուցնէ ինքնին՝ այդ բառին ներկայացուցած եկեղեցւոյն տական զազափարին բողոքական առումով անզոյութիւնը մեր մէջ։ Այլ մտածումն է որ կը ծնի բառը. երբ չկայ բառը, այդ կը նշանակէ թէ չէ եղած զազափարը։

Արդ, եթէ երբեմն երբեմն «բարեկարգութիւն» պահանջողները այդ բառով կը հասկնան «վերանորոգութիւն», այսինքն նահանջ դէպի հին անցեալը, մեր կարծիքով անկարելի է այդ. ժամանակը ետ չի դառնար. ու ժամանակին հետ հարկեցուցիչ հանգամանքներու մէջ բանականութեան և ողջմտութեան կատարած աճումի և զարգացումի փոփոխութիւնները յեղաշրջելը անհեթեթութիւն է պարզապէս։ Խօսքը դաւանանքին մասին չէ անշուշտ այստեղ. անոր յառաջդիմութիւնը իր ինքնապահպանումէն այսինքն ակունքէն ստացած իր նախկին յատկութիւնը պահելուն մէջ է արդարև։ Ու մեր եկեղեցին, աշխարհ գիտէ, ամենէն պահպանողականն է այդ մասին, իբրև հեռեկող երեք առաջին ժողովներուն միայն դաւանութեան։ Խնդիրը, հոս, կը կայանայ այդ հաւատքին պատեանը կազմող եկեղեցական, պաշտամունքային, կարգապահական եւայն սովորոյթներուն մէջ. կարելի՞ է պահանջել որ ատոնք ամէնքը ունենան այն ձևը և կատարուն այն կերպով զոր ունէին և որով կ'ըլլային անոնք ի սկիզբն քրիստոնէութեան... — Իսկ եթէ բարեկարգութիւն բառը պիտի առնունք իր բուն հայեցի իմաստին մէջ, այսինքն իրեքու բարոյ կարգին պահպանումը, անոր պէտքը միշտ և այժմ աւելի քան երբեք կայ արդարև։

Ամէն ինչ որ ունեցած ենք և ունինք ցարդ, իբրև կարգուկանոն կրօնական և եկեղեցական կեանքի, պաշտամունք, ծէս, սովորութիւն, աւանդութիւն, երգ, արարողութիւն, իրաւունք, օրէնք ևայն, մեր նախնեաց իմաստութենէն այնքան բանաւոր կերպով են տնօրինուած, իրապէս այնքան «բարւոք կարգ» մըն են անոնք իրենց ամբողջութեանը մէջ, որ որքան աւելի մօտէն և իրենց ներքին կապակցութեանը մէջ ճանչնաք զանոնք, այնքան աւելի պիտի սքանչանաք այն ոգին վրայ որ ծնած և պահպանած է զանոնք։ Այդ ոգին, իր խորքին մէջ, առանց մին միւսին փաստելու բնաւ՝ ճշմարտապէս քրիստոնէական և ազգայնական միանգամայն, այնպիսի օծութիւն մը տուած է մեր ամբողջ կրօնական զբաղանդութեան և մեր եկեղեցական աղօթքներուն ու օրհներգներուն մանաւանդ որ, ինչպէս բազմաճիւղէ հայագէտ բոլանդեանն մը տարի մը առաջ հոս անձամբ հաւատածք մեզի, արևելքի պզտիկ քրիստոնէայ ազգերուն մէջ ամենէն սրտազրաւն ու մեծարժէքն է մերինը։ Այդ ոգին, դարձեալ, այն-

պէս մը կերպաւորած է մեր պաշտամունքը, ծէսը և արուեստը, ա՛յնպիսի դաշն համեմատութեամբ մը շաղած՝ հիւսած է անոնց մէջ միսթիք կրօնազգածութիւնը և կեանքի լուրջ ըմբռնումը որ, ինչպէս շարունակ վկայած են այստեղ այցելող եւրոպացի մտաւորականներ, Ժողովարարելի է անոնց տուած շինիչ և բարձրացնող տպաւորութիւնը: Նոյն այդ ոգին է եղած նմանապէս ներշնչողը մեր եկեղեցական կանոնադատութեան և ազգային օրէնքներուն, որոնց շնորհիւ այս ժողովուրդը կրցած է պահել իր նուիրապետական դրութիւնը եւ կրօնական և ազգային կեանքի բարոյականը, հակառակ քաղաքական տագնապններէ իր մէջ յառաջ եկած անվերջ վերվայրութեանց:

Ինչ որ տուած են մեզի մեր նախնիք այնքան իմաստութեամբ և սիրով, «բարի» եղած է միայն, օգտակար և զեղեցիկ միանգամայն, իբրև դրութիւն, իբրև կազմ և իբրև կեանք: Իսկ ինչ որ ունինք այժմ մեզի տրուած այդ ամենէն, կարելի է ըսել՝ նոյնն է յրնդհանուրն, բացի դիպուածաւ աւելցած եւ պատահաբար թափած ինչ ինչ մանր մասերէ, որոնցմով չէ եղծուած սակայն ամբողջին նկարագիրը:

Մեր խորին համոզումն է թէ, մեզի համար, բարեկարգութիւնը մեր այդ ունեցածը իր բարուք վիճակին մէջ պահելու ջանադրութիւնը միայն պէտք է ըլլայ, ամբողջին մէն մի մասը ինքն իր մէջ և ամէնքը իրենց միասնականութեանը մէջ պահպանելով մաքուր և տոկուն, որպէսզի հնար ըլլայ իրագործել իրենցմով կէտադրուած նպատակը, որ է ազգին հոգևոր կեանքին բարգաւաճումը:

Բայց այդ բանին համար անհրաժեշտ է երկու բան. հարկ է, նախ, որ ըլլայ իր կոչումին գիտակցութիւնը ունեցող և իր ասպարէզին համար պատրաստուած հոգևորականութիւն մը. և յետոյ, հոգևոր մշակոյթի ընդունակ ժողովուրդ մը: Առանց այդ երկու պայմաններուն լրացումին, անկարելի է բարեկարգութիւնը. ահա թէ ինչո՞ւ համար արդարապէս գնահատելի կը գտնենք Պ. Գէորգեանի տեսութիւնը, երբ կը խորհի թէ բարեկարգութեան կարեւորագոյն տարրերն են եկեղեցականն ու ժողովուրդը, իսկ այդ երկուքը իրենց պարտաւ կանութեան բարձրութեան վրայ պահելու միջոցները՝ կղերին կրթութիւնը եւ ժողովուրդին կրօնական դաստիարակութիւնը:

Միւս ամէնքը, կուսակրօնութեան խնդիր, լեզուի հարց, պաշտամունքի երկարութիւն, քառաձայն, կային, կարեւորութեան տեսակէտով կը մնան յետնադոյն աստիճաններու վրայ: Ասոնցմէ և ոչ մին կրնայ ունէ չափով նշանակութիւն ունենալ ժողովուրդը իր կրօնքին եւ եկեղեցիին համար տաքցնելու խնդրոյն նկատուման առթիւ:

Մենք պէտք ունինք անուցումի եւ կազդուրումի միջոցաւ բուժումի կերպին, որ մեր հասկցած բարեկարգութիւնն է, և ոչ թէ վերանորոգումին, այսինքն réformeին, որ վիրահատութեան կերպն է:

Նթէ մարմինին վատոյժ լինելուն հետեանքով խոյլեր կը գոյանան, խօհական կը համարուի դանակէն աւելի սնունդին դիմել:

Ու անուցումին զերազանց եղանակն է հոգևորականներու կրթութիւնը և ժողովուրդին կրօնական դաստիարակութիւնը:

Բայց կ'արժէ անդրադառնալ դեռ այս հարցերուն: